

Sammendrag

Førerrett og helse blant eldre førere

TØI rapport 1885/2022

Forfattere: Vibeke Milch, Alena K. Høye, Fridulv Sagberg

Oslo 2022 45 sider

Denne rapporten presenterer en studie av førerrett og helse blant eldre førere, som er basert på intervjuer med fastleger og analyser av registerdata. Resultatene viser at det er forholdsvis få førere over 80 år som søker men ikke får utstedt helseattest for fornyelse av føreretten hos fastlegen. Dette henger sammen med at helse-tilstander som virker inn på kjøreevne hos denne aldersgruppen, stort sett fanges opp og rapporteres i andre konsultasjoner og undersøkelser. Til tross for at andelen som ikke får fornyet helseattest er lav, er det likevel ikke et ubetydelig antall. Funnene i denne undersøkelsen viser at den vanligste årsaken til at førerkort-innehavere ikke får utstedt gyldig helseattest, er kognitiv svikt. Andre viktige årsaker er synssvekkelser, bruk av medikamenter og neurologiske sykdommer. Fastlegene vi intervjuet, har i hovedsak et positivt syn på helseattestordningen og følger anbefalingene, men enkelte leger gjør også individuelle tilpasninger. De kognitive testene som anbefales i førerkortveilederen, anses som nyttige, og de brukes i stor grad. De brukes imidlertid ikke alltid nøyaktig som foreskrevet, bl.a. bruker enkelte leger dem ikke kun ved mistanke, og noen leger gjør noen tilpasninger for å gjøre testsituasjonen mindre stressende. Noen svake punkter ved ordningen er at helsekontrollen kan være en belastning for lege-pasient-forholdet og at det ikke er noen system for å fange opp eldre som gjør gjentatte forsøk på å få helseattest etter avslag, f.eks. ved å bytte fastlege. Samtidig er det bred enighet blant fastlegene om at helseattestordningen bidrar til at man fanger opp personer som utgjør en fare i trafikken, og som ikke ellers vil bli fanget opp.

I dag må førere med førerkort i lette klasser (inkludert førerkort for personbil klasse B) som er over 80 år, legge fram en gyldig helseattest fra lege for å få fornyet førerkortet. I denne studien har vi undersøkt:

- **Omfang:** Hvor mange førerkortinnehavere får ikke utstedt helseattesten ved obligatorisk helsekontroll?
- **Årsaker:** Hva er årsaker til at leger ikke utsteder ny helseattest?
- **Kognitive tester:** Hvor ofte brukes kognitive tester for å undersøke om pasienten er skikket til å ha førerkort?

For å svar på disse spørsmålene har vi gjort intervjuer med 10 fastleger og analysert data fra førerkortregisteret.

Omfang: Hvor mange førerkortinnehavere får ikke fornyet helseattesten?

Det er ikke mulig å beregne nøyaktig hvor mange førere som ikke får fornyet føreretten etter at de har fylt 80 år. Våre analyser viser at det kun er svært få førere som søker, men ikke får fornyet helseattest av fastlegen. Vi har beregnet omtrentlige anslag på hvor mange dette gjelder:

- Hvert år er det mellom 1,1 og 2,2 prosent av førerne over 80 år som søker, men ikke får utstedt helseattest. Dette viser en kombinert analyse av intervju- og registerdata.
- Blant dem som fyller 80 år, er det ifølge en kohortanalyse av registerdata trolig under én prosent som ikke får fornyet førerkort som følge av ordningen med helseattest.

Førerne som ikke får helseattest kunne tenkes å ha fortsatt å kjøre bil til tross for betydelige helsemessige svekkelser.

I tillegg kommer omtrent 1,6 prosent av førerne over 80 år som får inndratt førerkortet av helsemessige årsaker hvert år (etter melding fra fastlege eller annet helsepersonell), uten at dette har sammenheng med helseattestordningen.

Videre kan en del førere frivillig avstå fra å søke om helseattest, enten fordi de uansett ikke lenger kjører bil eller fordi de vurderer sannsynligheten for å få helseattest som liten. Våre analyser viser at andelen trolig er større enn andelen som søker men får avslag på helseattest.

Årsaker: Hva er årsaker til at førere ikke får utstedt ny helseattest?

Den klart dominerende årsaken til at eldre førere mister føreretten, er kognitiv svikt. Personer med kognitiv svikt utgjør en stor andel av pasientene som nektes helseattest hos fastlegen og omtrent halvparten av dem som får inndratt førerkortet av helsemessige årsaker.

En særlig utfordring med kognitiv svikt er at førerkortinnehavere – i motsetning til hva som vil være tilfellet ved mange andre helseproblemer – ofte i liten grad er klare over sine egne begrensninger. En person med kognitiv svikt vil dermed ha vanskeligheter med å vurdere hvordan egen helsetilstand påvirker kjøreevnen. Videre kan førere bevisst forsøke å skjule kognitive problemer for å unngå å miste føreretten.

Andre relevante årsaker for ikke-utstedelse av helseattest er svekket syn, bruk av medikamenter, nevrologiske sykdommer, hjerte- og karsykdommer, samt generell svekket helse-tilstand. Ved problemer med syn og bruk av medikamenter, er begrensningen ofte midlertidig, og det er ofte mulig å korrigere problemene.

Kognitive tester: Hvor ofte brukes kognitive tester for å undersøke om førerkortinnehaveren er skikket til å ha førerkort?

Ifølge fastlegene som deltok i intervjuene brukes kognitive tester i hovedsak etter hensikten, dvs. ved mistanke om kognitiv svikt, men noen fastleger bruker dem generelt for alle eldre førere som søker om helseattest.

Hvordan testene brukes, hvilke tester som brukes og i hvilken rekkefølge de brukes, varierer imidlertid mellom fastlegene. Noen følger nøyaktig anbefalingene i førerkortveilederen, mens andre gjør individuelle tilpasninger.

De fleste fastlegene vi snakket med, mente at kognitive tester er godt egnet til å avdekke kognitiv svikt, også blant en del førerkortinnehavere hvor dette kunne ha vært vanskelig å oppdage uten test. Når noen ikke får helseattest, kan det også gjøre det lettere å formidle budskapet når legen kan henvise til resultatet fra en test, noe som kan være en fordel for lege-pasient-relasjonen.

Generelt positivt syn på helseattestordningen til tross for enkelte kritiske punkter

I tillegg til at vi har fått svar på de tre hovedspørsmålene, har vi fått en rekke opplysninger fra fastlegene som viser hvordan de generelt ser på helseattestordningen og hvilke fordeler og problemer denne kan medføre for deres arbeid som fastleger:

- Generelt er synet på ordningen positiv. Fastlegene er av den oppfatning at den gjør det mulig å fange opp både midlertidige og permanente helsetilstander som påvirker kjøreevne, og at helseattestordningen dermed har en viktig kontrollfunksjon. Dette gjelder især kognitiv svikt, som hos noen kan være vanskelig å oppdage uten bruk av standardiserte tester.
- Helseattestordningen kan i seg selv bidra til at eldre førere gjør en vurdering av egen helse og kjøreevne og at noen som følge av denne vurderingen lar være å kjøre bil.
- Det er ulike oppfatninger av hvem som bør gjennomføre helsekontrollene: Fastlegene som har god kjennskap til førerkortinnehavernes helse, eller en nøytral tredjepart for å unngå at legene får en dobbeltrolle overfor pasientene.
- Det varierer mellom legene i hvilken grad de følger anbefalingene i førerkortveilederen eller gjør individuelle tilpasninger; dette gjelder især gjennomføringen av kognitive tester og hvorvidt de tar hensyn til den individuelle livssituasjonen til pasientene og hvilke konsekvenser tap av føreretten vil medføre.
- En svakhet ved systemet med helsekontroll hos fastlegen er at det ifølge fastlegene er forholdsvis vanlig at eldre som nektes helseattest hos en fastlege, enten bytter fastlege eller oppsøker private helseforetak. Slike forsøk på å få gyldig helseattest etter avslag, fanges ikke systematisk opp av systemet, men det ser ut til at fastlegene stort sett er bevisst dette problemet og at de tar forholdsregler.